

Predátorští vydavatelé s otevřeným přístupem k obsahu a další nebezpečí pro současnou vědeckou komunitu

*Predatory Open Access Publishers
and other Dangers to Today's Scientific Community*

Zdeněk Smutný*, Václav Řezníček*

Abstrakt

Cílem tohoto příspěvku je představit souhrnné informace a aktuální stav problematiky predátorských vydavatelů a kriticky diskutovat obecné predátorské chování a vybraná související témata v českém i mezinárodním kontextu. V článku jsou přehledně uvedeny výstupy prvních zahraničních studií zabývajících se predátorskými vydavatelstvími a časopisy. Zjišťujeme, že ačkoli je v posledních třech letech problematika predátorství aktivně řešena v zahraničí, české vysokoškolské instituce nejsou na tento nový fenomén připraveny stejně jako většina akademických a výzkumných pracovníků, kteří o něm vůbec neví. Kromě upozornění na potenciální hrozby, kterým vědecká komunita (případně věda a vzdělávání obecně) čelí, reaguje článek na popsanou situaci návrhem opatření z pohledu jednotlivce i vysokoškolské instituce. Na závěr článku jsou uvedeny trendy v chování predátorských vydavatelů a dilemata, před kterými stojí poctiví vydavatelé časopisů a mezinárodní indexovací databáze.

Klíčová slova: Beallův seznam, predátorští vydavatelé, vanity press, vědecké časopisy, virtuální konference.

Abstract

The aim of this paper is to introduce a summary and current state of the issue of predatory open access publishers and to critically discuss general predatory behaviour and related topics in the Czech and international context. The article summarizes outputs of the first foreign studies dealing with predatory publishers and journals. We find that although in the past three years, the issue of predation is actively addressed in foreign countries, the Czech higher education institutions are not prepared for this new phenomenon as well as most of academics and researchers do not know about it at all. The text highlights the threats with which the scientific community (science and education in general) is confronted and proposes countermeasures from the view of an individual and higher education institutions. At the end of the article, there are mentioned trends in the behaviour of predatory publishers and dilemmas which non-predatory journal publishers and international indexing databases are faced with.

Keywords: Beall's List, predatory publishers, scholarly journals, vanity press, virtual conferences.

* Department of Systems Analysis, Faculty of Informatics and Statistics, University of Economics, Prague, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic

✉ zdenek.smutny@vse.cz, vaclav.reznicek@vse.cz

1 Úvod

Cílem tohoto příspěvku je na základě rešerše českých a zahraničních zdrojů představit aktuální stav problematiky predátorských vydavatelství a s tím úzce spojená témata, která musí či bude muset české vysoké školství řešit. V předkládané perspektivě poukazujeme zejména na konsekventní problémy dotýkající se hodnocení a financování vědy a souvisejících etických aspektů práce na vysoké škole a v oblasti výzkumu a vývoje.

Problematika predátorských vydavatelů je velmi mladá a v akademických kruzích ve světě se začala řešit v letech 2011 a 2012¹, přičemž většina článků na toto téma je uveřejňována od roku 2013. V současnosti (2015) se tedy jedná o velmi aktuální fenomén. Zatímco v zahraničí je toto téma spojováno v naprosté většině pouze s vydavateli časopisů a sekundárně knih, v tomto příspěvku bychom chtěli zajít dále a popsat predátorské chování v obecné rovině.

Následující text nejprve seznamuje s historickým pozadím publikování s otevřeným přístupem – open access (dále OA), a dále navazuje představením tzv. predátorských vydavatelů a popisem jejich chování. Toto predátorské chování ze strany vydavatelů časopisů či knih nebo pořadatelů virtuálních konferencí lze označit za určitý „novodobý“ fenomén, s nímž se úzce pojí takové jevy a problémy, jako je „nadproduktivní věda“, etické chování akademických pracovníků nebo instrumentalizace a komodifikace (Liessmann, 2009) v oblasti vědy (poznání) a vzdělávání obecně.

V rámci diskuse je dále navrženo několik opatření, která by bylo vhodné prosadit na úrovni jednotlivých vysokoškolských institucí. Předložení těchto návrhů bylo motivováno faktem, že se daná problematika začala dotýkat i českých veřejných vysokých škol, což je ilustrováno na sporu kolem neetických publikačních praktik na Fakultě sociálních věd, UK v Praze (dále FSV, UK v Praze). V tomto článku představovaný problém se ve zvýšené míře týká zejména takových pracovišť, na kterých je vyvíjen tlak na akademické pracovníky, aby publikovali co největší množství výstupů, případně tam, kde je ona „nadprodukce“ článků motivačně odměňována.

Případná opatření by neměla být aktivně zaváděna pouze vysokoškolskými institucemi, nýbrž také „poctivými“ vydavateli vědeckých časopisů či knih a pořadateli mezinárodních vědeckých konferencí, kterým jde zejména o rozvoj vědy. Také tímto tématem se budeme zabývat v úplném závěru předkládaného článku.

2 Predátorští vydavatelé

Hned na začátku představme vymezení predátorského časopisu, respektive jeho vydavatele: „Predátorský časopis (...) zneužívá myšlenku otevřeného přístupu ve svůj prospěch. Takové časopisy vznikají primárně s cílem vybírat autorské publikační poplatky a generovat zisk. Nikoliv podporovat a rozvíjet vědeckou komunikaci.“ (ÚK UK, 2014)

V prostředí českých vysokých škol se touto problematikou v praxi zabývají nejčastěji pracovníci univerzitních knihoven, stejně jako v zahraničí – uveďme alespoň některé odkazy na základní informace o této problematice poskytnuté jednotlivými knihovnami pro jejich čtenáře: Knihovna AV ČR (Burešová, 2015), Ústřední knihovna ČVUT v Praze (ÚK ČVUT, 2015), Knihovna UK v Praze (ÚK UK, 2014), Knihovna UTB ve Zlíně (Knihovna UTB, 2015), Knihovny VUT v Brně (Skůpa, 2015). Vedle toho se tímto tématem v minulosti

¹ Počátek tohoto fenoménu lze vysledovat i před rok 2010 – viz (Shen & Björk, 2015; Komm, Vojtková, Dvořáček, 2015).

zabývali i další akademici ve svých článcích např. (Knecht, 2013; Bláhová, 2013). V neposlední řadě toto téma přitáhlo i české novináře v souvislosti s prvními zahraničními studiemi a spory např. (Komm, 2015; Lázňovský, 2015; Novotný, 2015).

To, co zejména v posledních pěti letech umožnilo predátorské chování některých vydavatelství, spočívá v technologické změně, která se uskutečnila po roce 2000, kdy již zaběhnuté časopisy začali jejich vydavatelé nabízet v online verzi a nové časopisy začaly (v zájmu snížení nákladů vydavatelů) vycházet pouze elektronicky. Dle studie (Laakso et al., 2011) existovalo v roce 2000 přibližně 800 OA časopisů, v roce 2009 již téměř 5000. Tento přechod umožnil zejména rozvoj Internetu a související zvýšení jeho dostupnosti ve společnosti (Shen & Björk, 2015). Původně byla většina online obsahu dostupná pouze v placené formě – tzv. e-licencování, kdy se za stažení článku platí poplatek. S technologickou změnou se objevily první OA časopisy, které svůj provoz hradily buď z vlastních institucionálních zdrojů² (např. univerzity, zájmová sdružení) nebo formou poplatku za otevřené publikování článku. Vznikly také iniciativy za přístupný obsah a možnost sdílení znalostí, které vymezovaly OA přístupy – mezi tyto patří Budapešťská iniciativa, Prohlášení z Bethesdy, Berlínská deklarace (Bartošek, 2009). Na těchto základech postavené otevřené publikování má dva hlavní modely (Laakso et al., 2011; Bartošek, 2009; Bláhová, 2013):

- *Zelená cesta* (Green Access) – kde otevřený přístup k publikovaným článkům poskytují autoři skrze otevřené repozitáře, např. institucionální a předmětové repozitáře, osobní webové stránky.
- *Zlatá cesta* (Gold Access) – kde otevřený přístup k publikacím poskytují přímo vydavatelé.

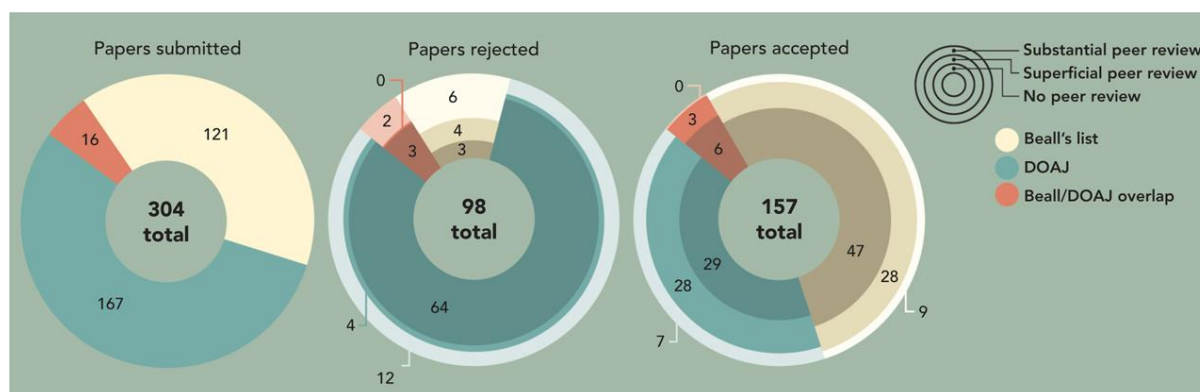
V případě zlaté cesty mohou (ale nemusí) autoři hradit časopisu náklady na recenzní řízení a publikování článku. Je zde nutné poznamenat, že tento poplatek hradí až ti autoři, jejichž článek uspěl v rigorózním recenzním řízení. Také OA časopisy můžeme rozdělit na nekomerční (náklady hradí třetí strana; jsou přístupné a bezplatné pro autory i čtenáře, příkladem je i tento časopis *Acta Informatica Pragensia*) a komerční (náklady hradí autoři, případně jejich sponzoři; jsou přístupné a bezplatné pro čtenáře).

OA přístup měl pomoci akcelarovat současnou vědu díky novým možnostem otevřeného sdílení kvalitních výsledků vědeckého výzkumu: „Správně zvolený otevřený přístup může přinést výhody všem hráčům v oblasti vědeckého publikování – autorům, čtenářům, knihovnám, univerzitám, grantovým agenturám i běžným občanům.“ (Bartošek, 2009) Bohužel se kolem roku 2010 začaly stahovat mraky a přichází devalvace OA přístupu (Beall, 2012) v souvislosti s novými „podnikatelskými“ možnostmi, které jsou spojeny nejen s tzv. predátorskými časopisy a vydavatelstvími.

Ještě, než se naplno objevil fenomén predátorů v oblasti OA časopisů, byly publikovány příspěvky zabývající se kvalitou dlouholetých, zavedených a ve vědecké komunitě široce uznávaných časopisů (indexovaných často v databázích Web of Science či Scopus). Z 90. let 20. století je známa především tzv. „Sokalova aféra“, kdy A. Sokalovi přijali nesmyslný článek do uznávaného časopisu. Téměř okamžitě po vydání provedl své odhalení v článku (Sokal, 1996) – od té doby se toto „testovací“ zasílání článků nazývá *Sokal hoax*. Mnozí další autoři po tomto vzoru provedli obdobné zkoušky na řadě prestižních časopisů (tzv. sting

² Případně nadšenci jako kupříkladu prof. Tom D. Wilson, který ze svého elektronického časopisu *Information Research* vytvořil v průběhu let mezinárodně uznávaný časopis indexovaný ve Web of Science a Scopus.

operation). Zajímavá je zkouška (Bohannon, 2013) provedená v roce 2013 na 304 OA časopisech a publikovaná v časopise *Science*, mezi kterými byla i periodika velmi prestižní. Bohannonův absurdní článek byl přijat ve více než polovině případů! Jednalo se dokonce o časopisy, které hostovali vydavatelé jako Sage nebo Elsevier. Toto je také nejsilnější argument těch, kteří neuznávají predátorství jako jasně vymezený jev a jeho současné základní podchycení v tzv. Beallově seznamu (Beall's List, 2015). Avšak než budeme rezignovat a konstatovat, že se jedná o jev provázející všechny OA časopisy bez rozdílu, podívejme se na Obr. 1, kde je vidět překryv s (Beall's List, 2015). Není třeba dodávat, že negativní jev přijetí nesmyslného článku je typičtější pro časopisy uvedené na (Beall's List, 2015).

Obr. 1: Výsledky zkoušky Bohannona na vybraných OA časopisech. Dodejme, že 49 časopisů se do závěrky článku publikovaného v časopise *Science* nevyjádřilo. Zdroj: (Bohannon, 2013).

Na druhou stranu Obr. 1 odhaluje další problém, na který poukazují kritici vytváření seznamů – viz např. (Crawford, 2014). Co bude s těmi časopisy, které v Bohannonově zkoušce správně odmítly nesmyslný článek, ale jsou uvedeny v (Beall's List, 2015)? Jsou to snad povolené ztráty, náhoda nebo dřívější nedopatření při tvorbě Beallova seznamu? Narážíme na problém moci, která je spojena s tímto seznamem. Ten, kdo má možnost do tohoto seznamu přidávat a odebírat z něj časopisy či vydavatele (v současnosti je to pouze J. Beall), dokáže poškodit či zničit pověst, koho bude chtít (nejenom nyní, ale i do budoucna). To je také důvodem určité opatrnosti při používání tohoto seznamu, která je na místě. Nebezpečí „diktatury“ tohoto seznamu může vést až k cenzurnímu chování (knihoven, indexovacích databází, vysokých škol aj.), což může poškozovat i kvalitní časopisy snažící se poctivě o rozvoj vybrané vědecké oblasti.

Příkladem může být chybné zanesení egyptského vydavatelství *Hindawi*, které je také uvedeno v asociaci OASPA³, do zmiňovaného seznamu a jeho pozdější odstranění (Butler, 2013; Crawford, 2014). Crawford v tomto ohledu upozorňuje, že se na tento seznam mohou dostat i časopisy, které mají na svých webových stránkách uveden popis ve špatné angličtině. Jiným případem je vydavatelství *Dove Medical Press*, které bylo nejdříve přijato jako kvalitní a prověřené vydavatelství asociací OASPA – jedná se o tzv. white list, tedy seznam kvalitních vydavatelství. Později bylo vyloučeno kvůli vážným chybám v rámci recenzního řízení (Berger & Cirasella, 2015), načež bylo opět v září 2015 do této asociace přijato.

Zatím, naštěstí a zřejmě i díky svému charakteru, predátorské časopisy neprosáklly do univerzitních knihoven ve větším rozsahu – viz studie (Nelsona & Huffman, 2015). Naopak je

³ Open Access Scholarly Publishers Association, viz jejich webové stránky www.oaspa.org

určitě ve větším počtu najdeme v databázích jako je DOAJ⁴ či ERIH Plus⁵ (sporadicky ve Scopusu a Web of Science). Zejména posledně jmenovaný má velmi slabá a pouze formální kritéria pro zařazení – správce databáze ERIH Plus na zde popisovaný fenomén zatím příliš nereagoval. Naopak DOAJ se k tomuto problému postavila a provádí masivní přeregistrování všech časopisů registrovaných před změnou pravidel (březen 2014), tak aby musela plnit nové podmínky a co nejvíce se předešlo indexaci predátorských časopisů. DOAJ tak můžeme označit za hlavního hráče v oblasti tvorby tzv. white listů (Berger & Cirasella, 2015). V databázi Scopus se také objevily časopisy chovající se predátorsky, přičemž jsou individuálně odstraňovány, nicméně dříve získaná data jsou ve Scopusu zachována – příkladem je vydavatelství IDOSI, kde bylo v roce 2014 vyřazeno šest jejich časopisů⁶. V případě Web of Science tkví nebezpečí zejména ve formě různých podvodných (hijacked) časopisů tvářících se jako ty, co byly (a v současnosti už nejsou) či jsou indexovány v této databázi⁷. Není nám známo, zda v této věci vlastník dané databáze Thomson Reuters nějak postupuje. Fenoménem napodobování prestižních časopisů se zabývá kupříkladu článek (Tin et al., 2014) a objevují se i první řešení (Asadi et al., 2016). Přesto i v prostředí impaktfaktorových časopisů najdeme predátory. Článek (Djuric, 2015) popisuje praxi jednoho časopisu indexovaného ve Web of Science, jež odpovídá predátorskému chování – články byly bez recenzního řízení publikovány a za toto publikování byl vybírán poplatek.

Aby si predátorská vydavatelství a časopisy upevnilly svoji „vědeckou pozici“, využívají pochybné scientometrické portály⁸, které udělují časopisům vlastní indexy. Tyto indexy mají často v názvu slovní spojení „impakt faktor“ – příkladem je např. Global Impact Factor, Journal Impact Factor nebo Universal Impact Factor. Je zde tedy jasná snaha parazitovat na zaběhnutém termínu známém z databáze Web of Science. Sekundárním problémem je, že se do těchto indexů hlásí i jinak poctivé OA časopisy, neboť jsou zde pouze formální podmínky pro přijetí. Tím také posilují „prestiž“ těchto databází. Blíže se touto problematikou zabývají kupříkladu články (Jalalian, 2015; Sohail, 2014). Druhý způsob, jak se tyto časopisy „zasazují do vědeckého kontextu“, je lákání vědců a akademických pracovníků do redakčních rad těchto časopisů. Predátorské časopisy tak mají „krytí“ pro svoji činnost a participují na renomé daných lidí (mnohdy kapacit ve svém oboru).

První studií zabývajících se komplexně vývojem a charakteristikami tohoto svěbytného trhu mezi roky 2010 až 2014 z globální perspektivy je (Shen & Björk, 2015). Autoři studují vlastní výběrový vzorek, který reprezentuje 11 873 časopisů, které vydává 966 vydavatelů, jež jsou označeni za predátorské dle (Beall's List, 2015) k 1. září 2014. Mezi nejzajímavější výsledky studie (Shen & Björk, 2015) patří:

⁴ Directory of Open Access Journals, další informace jsou na k dispozici zde: www.doaj.org/

⁵ European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, další informace jsou uvedeny na webu [European Science Foundation](http://www.eurindex.eu/).

⁶ Pro lepší představu uvádíme časopis *World Applied Sciences Journal*, který byl indexován v letech 2011-2014, přičemž za toto období zařadil do Scopusu více než 5000 článků s mohutným nárůstem počtu publikovaných článků v letech 2012 a 2013. Většina jeho citací pochází z jiných časopisů vydavatelství IDOSI.

⁷ Příkladem je parazitování časopisu *Asian Journal of Animal and Veterinary Advances* (ISSN 1996-3289) na časopisu s naprosto stejným názvem, který byl však indexován v letech 2008-2012 ve Web of Science (ISSN 1683-9919).

⁸ Lze oprávněně předpokládat, že některé z těchto scientometrických portálů jsou (zprostředkovaně) zakládány predátorskými vydavatelstvími.

- Z těchto téměř 12 000 časopisů bylo aktivních pouze cca 8 000. Pro srovnání v databázi DOAJ bylo registrováno v květnu 2014 na 9 700 OA časopisů, přičemž 26 % z nich mělo poplatek za publikování (Morrison et al., 2015).
- Dle jejich odhadu bylo v roce 2010 publikováno 53 000 článků v těchto časopisech, nicméně v roce 2014 jich bylo již 420 000 článků. Pro srovnání obdobné množství, tedy téměř půl milionu článků za rok 2014, vydaly časopisy registrované v DOAJ.
- Pokud bychom tyto časopisy chtěli rozdělit dle vědeckých disciplín, tak mezi prvních pět tematických celků patří: obecné (multidisciplinární), inženýrství, biomedicína, sociální vědy a podnikání a ekonomie. První tři ale oproti ostatním dominují.
- Průměrný počet zveřejněných článků na jeden časopis za rok vzrostl z 30 v roce 2010 na 53 v roce 2012, přičemž na tomto čísle se počet pro další roky stabilizoval.
- U národnosti autorů takto publikovaných článků dominují Indové (35%), Nigerijci (8%) a Američané (6%). Většina autorů je z Asie a Afriky.
- Průměrné poplatky za zveřejnění článku se liší dle velikosti vydavatele. Autoři však upřednostňují ty s nižšími poplatky a v celkovém průměru se jedná o částku v přepočtu přibližně 5 000 Kč. Velcí vydavatelé mají poplatek i přibližně 21 000 Kč za zveřejnění jednoho článku. Do roku 2012 dominovali zejména velcí vydavatelé, jejichž portfolio mělo více než 100 časopisů. V posledních třech letech trh ovládli středně velcí vydavatelé (s portfoliem 10-99 časopisů), jejich průměrný poplatek je přibližně 3000 Kč.
- Průměrná doba od zaslání k publikování článku jsou přibližně 3 měsíce. Což může být ovlivněno i vyčkáváním na platbu před samotným vydáním.

Je velmi překvapivé, že právě autoři z rozvojových zemí v Asii a Africe mají finanční prostředky, aby mohli platit tak vysoké poplatky za publikování. Pokud se podíváme na jinou studii (Solomon & Björk, 2012) zabývající se zdroji financování poplatků za publikování v OA časopisech vybraných z databáze DOAJ, pouze 10 % ze všech poplatků platí autoři z vlastních finančních prostředků. Zbytek pochází tedy z grantů a institucionální podpory. Dle této studie 39 % autorů, kteří takto publikovali, je z rozvojových států. Samozřejmě vedle OA časopisů mohou autoři z rozvojových zemí publikovat zdarma v komerčních časopisech, které mají omezený přístup pro čtenáře (např. skrze poplatek za stažení článku). Vidíme, že nedostatek finančních prostředků není pro tyto autory krucíální problém. Naopak se zřejmě jedná o tlak dané vědecké komunity spolu s nastavením systému financování výsledků výzkumu a vývoje, stejně jako je tomu často i ve vyspělých zemích. Jak uvádí kvalitativní studie (Omobowale et al., 2014) zaměřená na nigerijské akademické prostředí – Nigerijci dle (Shen & Björk, 2015) tvoří 8 % všech autorů publikujících v predátorských časopisech – mezi dva hlavní důvody, proč Nigerijci publikují v takových časopisech, patří: (1) tlak představitelů univerzit, aby jejich akademičtí pracovníci publikovali v zahraničních časopisech, (2) vysoká náročnost respektive obtížnost publikovat svůj článek v tzv. západních časopisech, což pomyslně otevírá možnosti pro trh predátorských časopisů.

Ačkoli se slovo „predátorské“ používá v zahraniční literatuře téměř výhradně v souvislosti s časopisy a vydavatelstvími, jsou opomíjeny další činnosti, které mají podobné rysy. Můžeme tedy mluvit o predátorském chování, které postihuje i další oblasti spojené s akademickým životem. Predátorské chování nejčastěji postihuje:

- *Vydavatele časopisů*, kteří inkasují poplatky za zveřejňování v režimu OA – viz (Beall's List, 2015).
- *Knižní vydavatele*, kteří aktivně spamují nejčastěji mladé vědecké pracovníky, kdy takto vydané „odborné“ publikace vycházejí bez recenzního řízení k obsahu publikace a minimálních nákladech (např. Lambert Academic Publishing lákají / spamují autory

zejména na publikování disertačních či diplomových prací). Nově se jedná také o podvržené nabídky, které se tváří, jako by pocházely z prestižního vydavatelství.

- *Pořadatele hromadných virtuálních konferencí*, kde neprobíhá fyzické setkání účastníků ani regulérní recenzní řízení příspěvků, a přesto je vybíráno vložné.

Blíže rozebereme poslední dva případy. Prvním jsou knižní vydavatelství typu „vanity press“, které dovolují komukoli publikovat cokoli za určitý poplatek. Využívají možnosti digitálního tisku na vyžádání od 1 kusu. Nejedná se tedy o skutečnou monografii s nákladem v počtu stovek kusů, která by mohla mít vědecký dopad. Výše uvedený příklad Lambert Academic Publishing je nebezpečný také tím, že vydělává na zaslání fyzické kopie autorovi, kdy tento autor může následně nechat nakoupit tyto knihy kupříkladu do univerzitní knihovny. Studenti pak mohou tyto nekvalitní či pochybné materiály užívat pro svoje studium či vlastní akademické práce. Druhou oblast tvoří soukromá vydavatelství jednotlivců či organizací, která mohou publikovat opět pochybný obsah nebo pouze vlastní knihy v kusových nákladech. Ani v této oblasti nelze zcela generalizovat a tvrdit, že každé takové jednání je špatné.

Méně probádanou a často tiše tolerovanou aktivitou jsou masové virtuální (elektronické) konference, kde autor zašle článek, zaplatí poplatek za publikování ve sborníku (vložné) a dostane přístup do elektronického systému, kde může vzdáleně komunikovat s dalšími účastníky ve dny konání konference. Dané příspěvky často procházejí pouze formální, ale nikoli obsahovou kontrolou v rámci rigorózního recenzního řízení. Také v České republice najdeme takové konference pořádané nejčastěji akademickým sdružením lidí napojených přímo na různé české univerzity – z institucionální či grantové podpory jsou tímto způsobem vyváděny statisíce až miliony korun. V zahraničí je bohužel běžné, že tyto elektronické konference pořádají či na nich participují také vysokoškolské instituce.

2.1 Nadproduktivní věda

Pojem „nadproduktivní věda“ zajímavým způsobem tematizují Stöckelová a Vostal (2015). Exponenciální nárůst publikací ve vědecké sféře dle jejich slov „souvisí se zdánlivým paradoxem moderní společnosti, která zůstává relativně stabilní, jen pokud je dynamická (pokud roste).“ Onu „logiku růstu a zrychlování“ zasazují autoři po bok dalších moderních principů, jako je individualizace nebo komodifikace. A právě pojem komodifikace se s otázkou na „nadprodukcí“ a (ne)kvalitu vědeckých výstupů pojí velmi úzce, neboť se lze ztotožnit s tvrzením Liessmanna (2009), že pro redukci vědění (poznání a poznávání) na zboží (službu), kterou pojmenovává jako „kapitalizaci ducha“, nezbyvá na samotnou vědu místo. V jedné pasáži své známé publikace „Teorie nevzdělanosti“ Liessmann (2009, str. 58) hovoří o dnešní posedlosti „falešnou představou, že posuzovat znamená kvantifikovat.“ Tuzemské podmínky dobře popisuje Štech, který dává za příklad „Metodiku hodnocení výsledků výzkumu, vývoje a inovací“, přičemž konstatuje, že při jejím „bližším prozkoumání vidíme, jak rozmanitým a umným strategiím nikoli jen elaborace podob výzkumné práce, ale zejména vykazování jejích výsledků to vedlo. A je tomu tak na všech typech škol.“ (Dvořáčková et al., 2014, str. 14) Štech hovoří o připisování autorů k publikacím, o taktice variace pořadí autorů, o dělení výzkumných zpráv na více výstupů nebo o situacích hraničících s kompilací, resp. s plagiátorstvím v případě profesních oborů. Při hodnocení vědecké práce pak mnohdy dochází k „redukci kvality na citační ohlas, případně dokonce na pouhou kvantitu výstupů“ (Dvořáčková et al., 2014, str. 186). Uvedené fenomény vysvětluje Lears (2015) jako výsledek manažerského přístupu ve vědě a vzdělávání. Lears (2015, str. 118) v této souvislosti mimo jiné poukazuje na závislost akademických pracovníků na krátkodobých pracovních závazcích, kterou vidí jako „příznačnou pro manažerskou

perspektivu a její důraz na okamžité zisky.“ Learsem kritizovaný manažerský pohled je rovněž v rozporu s tím, co Brandt (2015, str. 143) považuje za jádro univerzity, totiž s „kritickým, autonomním zacházením s různými tématy bádání a výuky.“

O souvislosti „nadproduktivní vědy“ s ekonomizací ve vědě hovoří v podobných intencích i Stöckelová a Vostal (2015), když uvádějí, že „kvazitržní étos současného hodnocení souvisí s upevňováním podnikatelsky orientovaného manažerismu a správy vědeckého provozu obecně. Asi nejviditelnější proměnou je plíživá, ale systematická redukce smyslu vědy a poznání ve vztahu ke společnosti na výrobní prostředek, kdy jsou výzkumné instituce a univerzity se svými aktivitami pojímány primárně jako další součásti ekonomiky... Český kafemlejek, podobně jako řada jiných zahraničních systémů hodnocení, prohlubuje to, čemu někteří kritici říkají posedlost kvantitou, kdy více je vždy automaticky lépe: více publikací v impaktovaných časopisech (tedy časopisech vedených v databázi soukromé společnosti Thomson Reuters), více grantových peněz, více citací. Akademici tak tráví velké množství času vytvářením potřebných vykazatelných indikátorů/bodů, vyráběním excelentních životopisů (CV), vyplňováním formulářů.“ Uvedený „nezodpovědný“ přístup k vědecké práci přináší problémy nejen samotné vědě či vědecké obci, nýbrž resultuje v nebezpečí hrozící široké veřejnosti, na která se zaměříme v části 2.2.

Akademické a vědecké pracovníky vědomě a systematicky publikující v predátorských časopisech můžeme i na základě sporu popsaného v části 3 nazývat „upíry“, neboť zneužívají nastavený systém financování a podpory a doslova jej vysávají. Takoví lidé se snaží maximalizovat svůj „zisk“, pročež se uchylují nejen k neustálému předělávání stále stejného příspěvku, ale díky charakteru predátorských časopisů mohou využít i cyklický autoplagiatismus k maximalizaci počtu svých výstupů. Predátorské časopisy totiž často po několika málo letech náhle zanikají – např. z důvodů, že splnily svůj účel, již nevydělávají, jsou nechvalně známé či je na ně negativní zpětná vazba – nebo se jinak transformují. Jedná se tedy o velmi živé prostředí. Aktivní autor tak může vzít svůj dříve publikovaný článek (či hůře i článek někoho jiného) z již „mrtvého“ predátorského časopisu, změnit název a abstrakt a tento článek dále publikovat v jiném živém predátorském časopise. I když na Internetu najdeme odkazy či metadata o dřívějším článku, tyto informace se omezují v naprosté většině na název a abstrakt. Původní plný text článku bývá dostupný pouze na webových stránkách daného časopisu, které již nefungují. Tito „upíři“ doufají, že se ztratí v publikační záplavě článků vydávaných elektronickými časopisy. Bohužel nezbývá než konstatovat, že současné podmínky hrají v jejich prospěch.

Určitým řešením by bylo vytvářet institucionální repozitáře, kam by měli autoři povinnost vkládat všechny příspěvky (postačují pracovní či autorské verze) afileované k dané instituci v elektronické podobě. Kdokoli z této instituce by k nim měl přístup a mohl by upozornit na různé formy neetického jednání.

2.2 Nová nebezpečí pro současnou společnost

První články zmiňující potenciální nebezpečí ukrývající se v publikační masovosti predátorských vydavatelství vyšly v lékařských a teprve následně v knihovnických časopisech, viz (Beall, 2013; Crawford, 2014; Shen & Björk, 2015; Grgić, 2015). Tito predátoři s sebou totiž přinášejí až životu nebezpečné negativní konsekvence. Uvedme tři nejdůležitější:

- 1) Úvodníky i důležité články a studie o predátorech vychází v lékařských časopisech – např. (Nahai, 2015; Shen & Björk, 2015; Nicoll, 2015; Flanagan, 2015; Beall, 2013) – a upozorňují na nebezpečí, že běžný lékař na základě takového článku, který neprošel

rigorózním recenzním řízením, může léčit své pacienty. Vedle přímého nebezpečí pro lékařství a zdravotnictví existuje nebezpečí i pro další vědní oblasti jako biologie, chemie či fyzika, kde hrozí spíše finanční škody, kdy se výzkumníci na základě takového článku nebo souboru článků vydají špatným směrem a „promrhají“ přidělené finanční prostředky z grantu.

- 2) Tyto mnohdy pseudovědecké články mohou přebrat populárně-vědecké časopisy jako je např. *21. století* a šířit tak nevědomě nepravdivé informace. Navíc čím překvapivější je „závěr“, tím je zajímavější pro čtenáře těchto populárně-vědeckých časopisů.
- 3) Veřejnost predátorské vydavatele nevědomky dotuje, když jsou autoři článků systematicky publikujících v predátorských časopisech placeni z veřejných zdrojů výzkumnými institucemi a jejich takto publikovaný výzkum je dotován granty. Problémem je, že takové články zpravidla nemají žádnou přidanou hodnotu jak pro veřejnost tak odborníky, ba naopak mohou mít nebezpečné negativní konsekvence.

Žijeme v době bezprecedentní dostupnosti informačních zdrojů. Tato skutečnost však klade na jednotlivce nové nároky, pokud jde o schopnost s těmito zdroji (potažmo informacemi) pracovat. Kromě nutnosti (neustálého) rozvoje znalostí (zejména o problematice, v rámci které potřebuje něco řešit, rozhodovat se) tvořících nutný základ individuální interpretace skutečnosti roste zejména potřeba kriticky (systémově) myslet – viz (Řezníček, Čermák, 2014). Nejen psychiatr Spitzer (2014), který ve svém titulu „Digitální demence“ popisuje vliv médií na zmenšování hloubky zpracování informace, ale například také autor zabývající se aplikací informačních technologií Carr (2011) však poukazují na neblahou skutečnost, že jsou mnozí právě díky snadné dostupnosti informací (dat), kterou umožňují moderní technologie, „líní přemýšlet“, neboť je jim „vše potřebné“ jednoduše bez námahy „naservírováno.“ Tento „přepych“ však může u daného konkrétního člověka vést bez přemíry nadsázky ke ztrátě smyslu pro realitu (Řezníček, Smutný, 2011), neboť se dotyčný stává pouhým pasivním konzumentem mediálního obsahu (mediální reality). Zde lze vysledovat implikace i do oblasti vědy, resp. vědecké práce. Šíření „nekvalitních“ vědeckých výstupů, které je dnes mnohem snazší než v minulosti, může být nebezpečné nejen v případě „děl“ z oblasti lékařství. Jistě by šlo jmenovat více oborů a jejich témat, kde by šíření nepravdivého či různě desinterpretovaného obsahu mohlo mít fatální důsledky. Edukovat v informační gramotnosti je potřeba nejen ty, kdo vědecké výstupy vytvářejí, ale také jejich „konzumenty“, resp. ty, kteří budou využívat jejich interpretace (více v rámci diskuse v části 4).

3 Za etické publikace

V současnosti je velmi živě diskutován spor spojený s predátorskými časopisy a neetickými publikačními praktikami na Univerzitě Karlově v Praze. Na jaře 2015 se přišlo na to, že se některým zaměstnancům institutu IKSŽ⁹ na FSV, UK v Praze zvýšil počet publikovaných článků v časopisech, načež se zjistilo, že některé tyto články vycházely v takových časopisech, které je možno označit jako predátorské (Hajek et al., 2015). Ačkoli Ústřední knihovna UK v Praze na problém s predátory upozorňovala na svých webových stránkách (ÚK UK, 2014), vedení tohoto institutu se ocitlo ve zcela nové situaci, která nebyla do té doby nijak postižena (např. v předpisech univerzity, pravidly nebo opatřením děkana). U jednoho zaměstnance byla shledána i další závažná (etická) pochybení – články vycházely

⁹ Institut komunikačních studií a žurnalistiky

ve spoluautorství s neexistujícím člověkem (tzv. falešné autorství¹⁰). Postupem času vznikl spor, který daleko přesahuje problematiku článků v predátorských časopisech – např. že mohlo docházet k autoplagiátorství, že za tuto pochybnou publikační činnost byli zaměstnanci odměňováni desítkami tisíc korun, případně další nekalé praktiky, kdy mohlo být zneužíváno dobré jméno Univerzity Karlovy v Praze k vlastnímu obohacování.

Představu o rozsahu tohoto sporu si lze udělat z následujících publicistických článků *Jak vysát rozpočet na vědu do poslední kapky*, který vyšel na webu E15 Euro (Novotný, 2015) nebo *Predátoři a upíři aneb horor vědeckých publikací*, který vyšel v Deníku Referendum (Komm, 2015). Tento spor má v současnosti tři hlavní aktéry: Wadima Strielkowského (Strielkowski, 2015), UK v Praze (FSV UK, 2015; Končelík, 2015) a iniciativu zaměstnanců IKSŽ *Za etické publikace a svobodu kritiky na IKSŽ* (Hajek, et al., 2015; Transparency International, 2015). Vyjádření a pohledy jednotlivých stran na tento spor lze najít na daných odkazech¹¹. V následujícím textu jsme vycházeli z veřejně dostupných zdrojů, přičemž naším cílem je poukázat na problémy a paradoxy, se kterými se v souvislosti s probíraným tématem potýkají jak autoři, tak instituce.

Z tohoto rozsáhlého sporu nás zajímá chování již bývalého zaměstnance IKSŽ Wadima Strielkowského (autor) z doby, kdy byl ještě zaměstnancem na jedné straně, a IKSŽ respektive UK v Praze na straně druhé (instituce). Dr. Strielkowski má velmi kvalitní publikační výstupy, přičemž desítky jeho článků jsou indexovány v databázích Scopus a Web of Science. Vedle toho však publikoval velké množství svých článků v predátorských časopisech (Novotný, 2015; Hajek, et al., 2015). Vysoký počet těchto článků nasvědčuje tomu, že se nejedná o omluvitelné jednání z důvodu neznalosti, kdy bylo uveřejněno několik málo náhodných publikací. Naopak to připomíná spíše systematické vyhledávání těchto predátorských časopisů, které mají velmi nízké etické i publikační standardy a zveřejní, cokoli jim kdokoli pošle. Jako příklad uveďme článek uvedený v RIV¹² databázi z roku 2013 „*How to Stop a Vampiric Infection? Using Mathematical Modeling to Fight Infectious Diseases*“ nebo jiný článek¹³ „*Intertemporal Model of Co-Existence of Two Rival Species: A Case of Vampires and Humans Co-Habitation*“ vydaný v roce 2012.

Autorem obou článků je Wadim Strielkowski, přičemž k publikování v predátorských časopisech si dokonce vymyslel neexistující spoluautorku Emily Welkins a předstíral afilaci k prestižním zahraničním univerzitám jako University of Strasbourg nebo University of Cambridge (Hajek et al., 2015), čímž je vědomě poškozoval. Ve svém prohlášení (Strielkowski, 2015), kde prezentuje svoji verzi sporu, je tato skutečnost zlehčována tím, že se

¹⁰ Jak bude dále uvedeno, jednalo se spíše o dvojité autorství, kdy jeden autor vystupoval v článcích pod svým jménem a zároveň pod svým pseudonymem. Tento přístup je však absurdní a poškodil zahraniční univerzity.

¹¹ Za předpokladu, že blog zaetickepublikace.webnode.cz opravdu založil dr. Strielkowský. V době vydání článku nebyl důvod myslet si opak.

¹² Identifikační kód výsledku v RIV databázi je [RIV/00216208:11230/13:10194049](https://riv.vuzm.cz/RIV/00216208:11230/13:10194049). Je vhodné zde dodat, že autor vědomě zanesl tento výsledek do databáze RIV jakožto vědecký výsledek ze specifického výzkumu na UK v Praze.

¹³ Z pochopitelných důvodů žádný z těchto článků nechceme přímo citovat. V tomto případě se jedná o článek v *Modern Economy* z roku 2012 (str. 826-831), jehož autory jsou Wadim Strielkowski, E. L. a Emily Welkins. Publikován byl v rámci predátorského vydavatelství Scientific Research Publishing (SCIRP), dle (Beall's List, 2015).

jedná o jeho registrovaný pseudonym a celé to byla vlastně jenom legrace¹⁴. Nepopíratelně se však skrze tento svůj pseudonym nepravdivě afiloval k těmto univerzitám. V oficiálním prohlášení fakulty je uvedeno, že „vedení FSV UK se důrazně distancuje od eticky problematických aktivit PhDr. Wadima Strielkowského, Ph.D.“ (FSV UK, 2015) Všemi těmito pochybeními se v současnosti zabývá Etická komise, UK v Praze (FSV UK, 2015), která však zasedne až v roce 2016 – viz odpověď děkana FSV, UK v Praze na otevřený dopis Transparency International (Končelík, 2015).

Ohledně velkého množství svých článků v predátorských časopisech argumentuje: „Ze strany IKSŽ jsem nebyl osobou odpovědnou za kvalitu publikací a vědecký výkon pracoviště nikdy upozorněn na žádný problematický bod a neproběhlo ani žádné školení o etice publikační činnosti, kde by byl např. definován pojem ‚predátorské časopisy‘.“ (Strielkowski, 2015) Bohužel je to pravda, neboť jeho chování nebylo v rozporu s tehdejšími předpisy dané instituce. Nejedná se ani o nezákonné chování. Predátorské časopisy navíc nejsou nijak postiženy v *Metodice hodnocení výsledků výzkumných organizací a hodnocení výsledků ukončených programů*¹⁵, která je platná pro léta 2013 až 2015. Avšak zásadní otázkou je, zda se máme takto chovat všichni anebo ctít vyšší akademické principy. Pokud je tedy masivní publikování v predátorských časopisech přípustné (neboť není veřejně odsouzené či zakázané), tak jediné, co lze oprávněně vytknout dr. Strielkowski, je jeho přístup k používání svého pseudonymu Emily Welkins. Dodejme, že dr. Strielkowski vlastní také firmu *Univerzitní servis, s.r.o.*, která vydává vlastní časopisy jako např. *European Review of Social Sciences; Czech Journal of Social Sciences, Business and Economics; International Economics Letters*.

Podívejme se, jak se z tohoto eticky pochybného chování jednoho zaměstnance (autora) stává postupně závažný systémový institucionální problém. Nejedná se totiž o jediného pracovníka IKSŽ, který v takových časopisech publikoval. Úspěšnost tohoto jednotlivce při své masové publikační činnosti, která kromě své masovosti nevypadala na první pohled podezřele, inspirovala i další. Zřejmě nevědoma si plně, o jaké časopisy se jedná, tak v roce 2015 v predátorských časopisech publikovala i ředitelka IKSŽ. Později k tomu uvedla, že kdyby věděla, co ví teď, nepublikovala by v nich a dále zažádala o vyřazení dvou starších výstupů z RIV databáze a dalších ze systému evidence publikační činnosti na UK v Praze (AS FSV UK, 2015). Nebezpečím je ono strhnutí dalších lidí k praxi, která do té doby nebyla oficiálně vyhodnocena jako špatná. Navíc tito další lidé nemusejí o problematice predátorských vydavatelství a časopisů nic vědět a pouze „napodobují“ činnosti, které jsou obecně pozitivně přijímány danou komunitou.

Pokud by bylo toto chování uplatňováno dlouhodobě a stále více lidí by se začalo chovat stejným způsobem, může dojít až k rezistenci vůči případné vnitřní zpětné vazbě či kritice této činnosti. V případě uvedeného sporu je tato kritika shrnuta na webu (Hajek et al., 2015), za kterým stojí část zaměstnanců IKSŽ. Dle jejich mínění však IKSŽ stále stojí před zásadním krokem otevřeně přiznat, k čemu docházelo, a explicitně odsoudit neetické praktiky, které budou důležitým mementem pro ostatní vysokoškolské instituce v ČR. UK v Praze nebyla

¹⁴ "Posléze jsem své fiktivní alter ego použil jako spoluautorku v několika svých člancích (tři z nich se objevily v databázi Scopus). Bylo to spíš z legrace (uznávám, že se možná jednalo o nepromyšlený vtíp), ale mám za to, že jsem tímto nikoho nepoškodil (už vůbec ne českého daňového poplatníka nebo Univerzitu Karlovu). (...) Myslím si, že etický problém v akademických publikacích nastává v případě plagiátorství (opsaní cizích prací a textů). V případě fiktivních autorů (á la Jára Cimrman) postačí pousmání a corrigendum." (Strielkowski, 2015)

¹⁵ Tato metodika je volně dostupná na webu www.vyzkum.cz

v této věci nečinná a provedla od vypuknutí problému řadu opatření dle vyjádření děkana FSV UK v Praze (Končelík, 2015):

- Dne 15. 6. 2015 začalo šetření podnětu části zaměstnanců na podezření z neetických publikačních praktik dr. Strielkowského.
- Byla nově přijata Pravidla publikační činnosti na IKSŽ FSV, UK v Praze platná ode dne 20. 8. 2015, kde jsou již tzv. predátoři zmiňováni (Němcová Tejkalová, 2015).
- Dne 25. 8. 2015 proběhla schůzka vedení IKSŽ, kde byly prezentovány výsledky šetření. Neetické praktiky však byly jednoznačně odmítnuty.
- Vedení IKSŽ v září 2015 požádalo o vyjmutí dvou sporných publikací dr. Strielkowského uvedených v RIV databázi.
- Od září 2015 projednává podnět skupiny zaměstnanců na dr. Strielkowského také Etická komise UK v Praze.
- Dne 18. 11. 2015 bylo ředitelkou IKSŽ svoláno k tématu etiky publikování setkání akademické obce IKSŽ.
- Dne 1. 12. 2015 se vedení FSV, UK v Praze distancovalo od neetických publikačních postupů ve svém prohlášení (FSV UK, 2015). Dále proběhla rozsáhlá diskuze jednotlivých problémů i celého sporu na Akademickém senátu FSV UK v Praze, který se usnesl na následujícím (AS FSV UK, 2015): „AS FSV UK děkuje za otevření diskuse o kvalitě publikací na fakultě a vítá záměr vedení FSV UK stanovit pravidla zajišťující etiku publikační činnosti. AS FSV UK zdůrazňuje nutnost diskutovat o problémech fakulty v rámci institucí akademické samosprávy a jejich kontrolních orgánů a odsuzuje negativní medializaci FSV UK ze strany aktérů sporu. AS FSV UK apeluje na jednotlivé aktéry na IKSŽ, aby spolupracovali na uzavření sporu.“

Na druhou stranu, díky tomuto sporu bude UK v Praze zřejmě první vysokoškolskou institucí v ČR, která ve svých předpisech a pravidlech publikování bude řešit problematiku predátorských časopisů. Doufejme, že účastníci svůj spor brzy uzavřou. V této názorné ukázce vidíme, že dokud instituce jasně neřeknou, že určité chování je nevhodné, tak odpovědi autorů, kteří vědomě a systematicky publikují v predátorských časopisech, bude ta, že to není nikde zakázané.

O nebezpečí souvisejícím s predátorskými časopisy a vydavatelstvími vyšly články v mnoha impaktfaktorových časopisech, např. (Sohail, 2014; Nicoll, 2015; Nahai, 2015; Shen & Björk, 2015; Flanagan, 2015), kde je Beallův seznam označován (alespoň doposud) za první pokus podchytit tento nový fenomén – viz také jeho článek v prestižním časopisu *Nature* (Beall, 2012). Jedná se tedy o téma, které opravdu trápí současnou vědeckou a akademickou komunitu na celém světě. Ačkoli ve světě tento problém rezonuje už téměř tři roky, v ČR na něj očividně připraveni nejsme – ať už se jedná o autory nebo instituce. Uvedený spor bude, doufejme, dostatečnou výstrahou pro další vysoké školy a akademické pracovníky. Tito by se více než doposud měli zamyslet nad podstatou své publikační činnosti vzhledem k vážnosti své pozice, a dále nad tím, kde a co publikují.

Na závěr této části si každý čtenář musí ujasnit sám, zda postačuje se řídit zákony či aktuálními předpisy a pravidly dané univerzity, nebo zda je potřeba se řídit i podle určitých morálních hodnot – viz diskuze ze zasedání Akademického senátu FSV, UK v Praze (AS FSV UK, 2015).

4 Diskuse a návrhy na opatření

V ohrožení nejsou pouze jednotlivci, ale také reputace jednotlivých vysokoškolských institucí. Ty musejí své akademické pracovníky poučit o přijatelném a nepřijatelném (etickém) chování při publikování vědeckých článků, sborníkových příspěvků a knih (např. povinným školením, vydáním a propagováním příručky o nástrahách publikování¹⁶). V tomto ohledu vyzývá i sám Beall (2015) v jednom ze svých posledních článků ke změnám hodnocení na úrovni jednotlivých akademických institucí (nečekat tedy, až se plošně změní hodnocení výsledků kupříkladu v daném státě, ale začít na nižší institucionální úrovni).

Řešené téma bude určitě v příštích letech rezonovat v akademické sféře nejen v souvislosti s udělováním vědecko-pedagogických hodnotí vysokoškolským pedagogům (např. uznávání publikací při habilitačním řízení), ale zejména při odměňování publikačních aktivit jednotlivých akademických pracovníků. Je potřeba, aby tyto instituce především ve vlastním zájmu co nejdříve stanovily mantinely pro své pracovníky a nemotivovaly je k publikování v predátorských časopisech. Naopak je potřeba systematicky motivovat tak, aby se tito pracovníci rozvíjeli v kontextu evropsky pojmávané vědy na světové úrovni.

Na první pohled by v zájmu vysokoškolských institucí mohlo být také aktivní odmítání nežádoucích publikací a jejich vyřazování z exportu do RIV databáze a s tím spojené vytváření zakázaných (tzv. black listy) nebo naopak povolených seznamů časopisů či vydavatelů (tzv. white listy). Avšak jak bylo poukázáno výše, nelze vždy a s naprostou jistotou říci, že určitý časopis je predátorský. V prosinci 2015 přišel český spolek *Fórum Věda žije!*, z.s. s iniciativou *Antipredátor*¹⁷, kde nabízí nejen vlastní black list, nýbrž také přehled českých výzkumných institucí a přehled článků v predátorských časopisech, které tyto instituce v posledních letech uplatnily v RIV databázi (Komm, Vojtková, Dvořáček, 2015). Tento přehled je zatím značně neúplný a bude se dále rozšiřovat, přesto již nyní jsou na tomto seznamu stovky článků uplatněných v RIV databázi. I v českém kontextu můžeme očekávat studie vycházející z RIV databáze a Beallova nebo jiného seznamu, kde budou porovnávány jednotlivé vysoké školy či výzkumná pracoviště. Proto je nutné již nyní zavádět patřičná opatření v daných organizacích, a reagovat tak dříve, než tato potřeba začne být akutní.

Je třeba však také upozornit, že ani striktní používání Beallova seznamu (Beall's List, 2015) či jiného seznamu nic nezaručuje, neboť mezi „zakázané“ časopisy může být zařazeno periodikum neprávem, případně v něm může zůstat, i když napravilo svá pochybení (např. při recenzním řízení), jak jsme demonstrovali na dvou vydavatelstvích (*Dove Medical Press* a *Hindawi*). Tyto seznamy by měly být zejména orientační.

Naopak veškeré institucionální snahy by měly být směřovány na akademické pracovníky – poskytnout jim potřebné informace o predátorských časopisech a adekvátně je motivovat k určitému chování. Určité chování by však nemělo být vynucované, neboť bychom naráželi na možné potlačování akademické svobody, kterou je nutné na vysokých školách dodržovat. Vedle motivace jednotlivců jde zejména o to, aby profesori a docenti ze své pozice uznávaných kapacit byli vzorem pro ostatní členy vědecké komunity podílející se na publikační činnosti (odborní asistenti, asistenti, doktorandi). Jde o to vytvářet pozitivní sociální tlak vědecké komunity dané instituce na své jednotlivé členy. Právě o chování jednotlivců celý tento problém je. Na straně jednotlivců je podstatné mít své vlastní pevné

¹⁶ Jak se stalo již zvykem na zahraničních univerzitách – viz např. [Ryerson University](#), [University of Western Australia](#) nebo [University of Manchester](#).

¹⁷ Podrobnosti zde: antipredator.vedazije.cz

etické zásady a odpovědnost vůči své pozici na vysoké škole, tak aby neztratila svou vážnost. Zde se opět vracíme k naznačenému tématu, resp. implicitně položené otázce, zda je vysokoškolské studium možno pojímat jako komoditu a jeho výsledkem je diplom či certifikát, nebo zda by mělo být také o kultivaci člověka „jako osobnosti“, tedy o celkovém osobnostním rozvoji včetně etické dimenze apod. Z předchozího textu je názor autorů tohoto příspěvku čtenáři jistě patrný.

V tuto chvíli asi jediným způsobem, jak mohou akademici pomoci k pozitivní změně, je, že jako jednotlivci budeme pečlivě individuálně prověřovat každý nový časopis či vydavatelství, u kterého chceme publikovat, neboť právě tímto způsobem můžeme predátory vyhladovět a ti začnou postupně ukončovat svou existenci. Vedle toho jsou potřeba také institucionální kroky a tlak světové vědecké komunity zejména na kolegy z rozvojových zemí. V globální perspektivě to tedy bude běh na dlouhou trať.

Dále se nabízí otázka: Jak se zachovat k těm, kteří několik svých článků (v naprosté většině nevědomě a omylem) publikovali v predátorských časopisech? Je potřeba opět zdůraznit, že se jedná o nový fenomén, o kterém většina nejen akademických pracovníků neměla a často stále nemá žádné ponětí. Dle počtu publikovaných článků daného pracovníka je vhodné zjistit, zda se nejednalo o systematickou a vědomou činnost. Dále zohlednit, zda od té doby, co byl o tomto problému daný pracovník poučen, se jeho jednání opakovalo. Ve sporných případech by mohla rozhodnout příslušná etická komise, která by měla být tvořena zejména lidmi mimo danou instituci. Nelze však bezhlavě perzekuovat každého, kdo publikoval svůj článek v predátorském časopisu, který se pak za danou instituci exportoval do RIV databáze a tím pomyslně poškodil dobré jméno své instituce. Je třeba se vyhnout „procesům s čarodějnicemi“ a zaměřit se na to, jak tomuto předcházet do budoucna a budovat dlouhodobě udržitelnou vědu na kvalitní úrovni. Měli bychom najít pochopení, že každý se může nevědomky ocitnout v této situaci. Není na místě své kolegy hned odsuzovat, jen je nutné, aby publikování v predátorských časopisech nebylo nebo se z toho nestalo systematické a vědomé jednání.

Připustme i krajní scénář, že každý, i největší odpůrce publikování v predátorských časopisech se může do stejné situace v budoucnu dostat. K tomu může dojít v případě, kdy v současnosti stále ještě prestižní časopis začne v budoucnu uplatňovat predátorské chování a bude vložen na seznam predátorských časopisů. Viz příklad v (Djuric, 2015), kdy se takového chování dopouštěl časopis v uznávané vědecké databázi Web of Science, kde autor očekává, že dané časopisy prošly rigorózním přijímacím řízením, jsou pod přísným dohledem provozovatele této databáze a nehrozí tedy nebezpečí publikování v predátorském časopisu. Je tedy naprosto na místě si také archivovat veškeré recenzní posudky k jednotlivým publikovaným článkům pro možnost budoucí evaluace.

Dodejme, že články v takových časopisech by neměly být uznávány při řízení k udělování vědecko-pedagogických hodností vysokoškolským pedagogům. V případě, že článek vyšel v časopisu, který byl přidán na „seznam“ až později, měl by být takový článek důsledně přezkoumán příslušnou komisí z hlediska kvality. Shrneme-li výše uvedené, pak navrhuje následující „protiopatření“ na úrovni organizační i individuální:

- Škola by měla pozitivně motivovat (např. odměnami) akademické pracovníky, aby publikovali především v tzv. indexovaných časopisech – Web of Science, Scopus a tzv. Pozitivní seznam (Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR). Jak jsme uvedli výše, není to ale úplnou zárukou, neboť někteří predátoři již pronikli i do těchto indexů. Dalším problémem je v současnosti snadno infikovatelná databáze ERIH Plus.

- Škola by měla negativně motivovat akademické pracovníky kupříkladu tím, že za „neindexované“ články v časopisech není žádná odměna a v případě zvyšování kvalifikace (doktorské studium, habilitační řízení a řízení ke jmenování profesorem) budou tyto články buď odmítnuty, nebo zvlášť zkoumány příslušnou komisí (nejen z hlediska odbornosti, ale také dalšího možného neetického chování).
- Škola by měla také poskytovat možnost se poradit s odborníkem v této oblasti (např. informačním odborníkem, knihovníkem).
- Škola by měla vytvořit repozitář otevřený pro všechny členy akademické obce, kam by měli mít všichni autoři povinnost vkládat plné texty všech publikovaných výstupů afilovaných na danou školu v elektronické podobě, jak je tomu běžné v zahraničí (postačují i autorské či pracovní verze odeslané do recenzního řízení, tak aby se neporušila další licenční ujednání). Akademici by se tak mohli lépe vzájemně kontrolovat a rychleji odhalovat neetické či nepatřičné chování v dané vědecké komunitě.
- Škola by měla připravit krátkou příručku, kde by shrnovala znaky predátorského časopisu (vydavatelství) a dále uvedla rady, jak identifikovat nestandardní chování časopisu při recenzním řízení. Toto může být spojené i se školením zaměstnanců. Cílem je, aby se jednotlivci vyvarovali zaslání článku do podezřelého periodika, a v případě, že tak učiní, aby měl možnost odstoupit po nestandardním recenzním řízení jakožto varovném znaku.
- Pokud se jednotlivci rozhodne publikovat v zahraničním „neindexovaném“ časopisu, měl by preferovat časopisy vydávané přímo vysokými školami a nikoli komerčními vydavatelstvími či spolky. Sníží tím riziko, že se bude jednat o predátorský časopis.
- Každá vědecká komunita zabývající se určitou tematikou má své hlavní představitele. Jednotlivec by se však neměl spoléhat pouze na to, že když v určitém časopise publikuje světově uznávaný představitel nebo jeho dobrý kolega, tak se jedná o „bezpečný“ časopis. I přesto je třeba daný časopis podrobit pečlivému zkoumání.
- Obdobně opatrně by se měl jednotlivec chovat i v případě vyhledávání zdrojů pro své publikace, neboť citováním článků v predátorských časopisech autorovi na prestiži nepřidá a naopak pomůže predátorským vydavatelům. Rešeršní práci obecně by měla být věnována větší pozornost a větší prostor.

Vzhledem k tomu, že se jedná ve světovém měřítku o byznys v miliardách korun (Shen & Björk, 2015), lze očekávat, že se bude vyvíjet i stále rafinovanější přístup predátorských vydavatelství a časopisů k oslovování autorů o možnostech publikování. Současným trendem mezi predátorskými vydavatelstvími je snižování poplatků za publikování (Shen & Björk, 2015), neboť jejich konkurenční prostředí se zahušťuje. Mezi další (očekávatelné) trendy řadíme zejména:

- Vytváření kvalitních webových prezentací, které budou vypadat moderně a jaké mají renomované časopisy¹⁸.
- Jak bude klesat poplatek za uveřejnění, mohou střední a velká vydavatelství nabízet interdisciplinární publikační balíčky (např. 2+1 článek zdarma).
- Predátorské časopisy se budou dále snažit dostat se do regionálních (např. Polska Bibliografia Naukowa, ERIH Plus) i světových indexů (např. DOAJ, Scopus).

¹⁸ Nyní téměř všechny predátorské časopisy vypadají, jakoby byly „dělané na koleně“. Konkurenční výhodou pro ně může být přejít na lákavější design po vzoru renomovaných OA časopisů a vydavatelství jako jsou cogentoa.tandfonline.com nebo plos.org, případně využívání moderních a robustních publikačních systémů jako je např. *Ambra*.

- Predátorské časopisy či jejich vydavatelé se budou snažit vytvořit paradox, který zmate návštěvníka, např. jeden časopis predátorského vydavatelství se na základě rigorózního přijímacího procesu dostane do Scopusu, avšak ostatní desítky časopisů daného vydavatelství se budou chovat predátorsky.
- Predátorské časopisy mohou (nechat) vytvořit články, které budou vypadat, jakoby je napsaly kapacity v příslušné oblasti, a tím zmást návštěvníka, který si tak může vytvořit „falešný“ názor (to může být odhaleno křížovou kontrolou s osobní webovou stránkou dané vědecké kapacity).
- Masivní náборы vědeckých kapacit do redakčních rad predátorských časopisů. Mnohé z těchto časopisů měly či mají redakční rady tvořené neexistujícími lidmi.

Je třeba se mít tedy stále na pozoru a ověřovat nevyžádané informace o možnostech publikování zasílané na e-maily.

Vidíme, že se jedná o systémový problém, který nebude lehké v dohledné době zcela uspokojivě vyřešit. Dle mínění autorů se blížíme do bodu velké změny či hluboké krize v současnosti pojímaného vědeckého výzkumu, jeho sdílení a prezentace – a to nejenom v České republice, ale i ve světě. Nyní jsme stále pouze na počátku problému, který se dotýká vědeckých komunit po celém světě. Je to boj zřejmě na několik příštích let. České vysokoškolské instituce by však měly reagovat na tento stav již nyní. Důvodem je, kromě již řečeného, i připravovaná IPN metodika 2017+¹⁹, kde bude velmi pravděpodobně uplatněno mezinárodní posouzení kvality výstupů dané organizace. V případě velkého množství článků v predátorských časopisech lze tedy očekávat menší finanční příspěvek ze strany státu.

Poslední oblast, kterou se tato problematika dotýká, jsou „pocitiví“ vydavatelé a v současnosti světově uznávané indexační databáze odborné recenzované literatury. Lze očekávat, že tato oblast, která je nyní plná spíše pasivních hráčů, rozporů či paradoxů, se bude postupem času konsolidovat a jasně vymezovat vůči predátorským časopisům a jejich vydavatelům.

Kupříkladu otázka, která nyní trápí vydavatele, respektive zodpovědné editory, je, zda vyškrtávat autorům články uvedené v predátorských časopisech ze seznamu použité literatury, a tedy de facto provádět cenzuru? A obdobné to je i v případě mezinárodních indexovacích databází, jako jsou např. DOAJ, ERIH Plus, Scopus či Web of Science. Některé z nich jsou již takovými časopisy zamořeny, jiné proti nim bojují, a proto se nabízí otázek hned několik:

- Zda nějak postihovat již indexované časopisy, když budou články v nich uveřejněné vycházet z článků v predátorských časopisech? A tím vlastně sekundárně potvrzovat jejich kvalitativní aspekty.
- Zda vyřazovat již indexované časopisy chovající se nově predátorsky? Scopus již toto aktivně činí.
- Zda indexovat i dříve predátorské časopisy (nyní již nikoli) a v současnosti naplňující kritéria pro přijetí k indexování do dané databáze?
- Zda automaticky odmítat žádosti o indexaci od vydavatelů, kteří mají predátorské aktivity v jakékoli formě?
- Jak se zachovat a jaké jsou možnosti obrany při hijackingu vydávaného prestižního časopisu?

¹⁹ Viz souhrnná studie (MŠMT, 2015). Podrobné informace o dané metodice naleznete zde: metodika.reformy-msmt.cz

Avšak nejdůležitější a prvotní otázkou pro všechny dotčené strany, na kterou jsou navázány ty další výše vyřčené, je: Kdo a jak bude určovat, že se jedná o predátorský časopis, vydavatele či predátorské chování? A tím jsme opět na začátku.

Autorská poznámka:

Vzhledem k tomu, že mnohé webové stránky, na které odkazuje v souvislosti s neetickými praktikami zejména zdroj (Hajek, et al., 2015), jsou mimo provoz, upravené nebo nedostupné, doporučujeme čtenářům využít službu *Wayback Machine* na Archiv.org, kde jsou starší verze těchto webových stránek k dispozici v původním znění.

Seznam použitých zdrojů

- AS FSV UK.** (2015). *Zápis a usnesení ze zasedání AS FSV UK ze dne 1. 12. 2015*. Retrieved from: https://intranet.fsv.cuni.cz/FSVINT-2521-version1-2015_12_01_zapis_ze_zasedani_a.pdf
- Asadi, A., Rahbar, N., Asadi, M., Asadi, F., & Paji, K.K.** (2016). Online-Based Approaches to Identify Real Journals and Publishers from Hijacked Ones. *Science and Engineering Ethics*. doi: [10.1007/s11948-015-9747-9](https://doi.org/10.1007/s11948-015-9747-9) (článek v tisku)
- Bartošek, M.** (2009). Open access – otevřený přístup k vědeckým informacím. Úvod do problematiky. *Zpravodaj ÚVT MU*, 20(2), 1-7.
- Beall's List.** (2015). *Beall's List: Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers*. Retrieved from: <http://scholarlyoa.com/publishers/>
- Beall, J.** (2015). Predatory journals and the breakdown of research cultures. *Information development*, 31(5), 473-476. doi: [10.1177/0266666915601421](https://doi.org/10.1177/0266666915601421)
- Beall, J.** (2013). Medical Publishing Triage – Chronicling Predatory Open Access Publishers. *Annals of Medicine and Surgery*, 2(2), 47-49. doi: [10.1016/S2049-0801\(13\)70035-9](https://doi.org/10.1016/S2049-0801(13)70035-9)
- Beall, J.** (2012). Predatory publishers are corrupting open access. *Nature*, 489(7415), 179-179. doi: [10.1038/489179a](https://doi.org/10.1038/489179a)
- Berger, M., & Cirasella, J.** (2015). Beyond Beall's List: Better understanding predatory publishers. *College & Research Libraries News*, 76(3), 132-135.
- Bláhová, D.** (2013). Přínos, hrozby a možný vývoj otevřeného publikování (Open Access) jako nové formy vědeckého sdílení informací. *ITlib: Informačné technológie a knižnice*, 13(4), 26-32.
- Bohannon, J.** (2013). Who's Afraid of Peer Review? *Science*, 342(6154), 60-65. doi: [10.1126/science.342.6154.60](https://doi.org/10.1126/science.342.6154.60)
- Brandt, R.** (2015). K čemu ještě univerzity? A jaké? In: Jirsa, J. et al, *Idea university* (pp. 136-158). Praha: Academia.
- Burešová, I.** (2015). Predátorští vydavatelé – hrozba pro Open Access. *Informace – zpravodaj Knihovny AV ČR*, 5(2-3). Retrieved from: <https://www.lib.cas.cz/casopis-informace/predatorsti-vydavatele-hrozba-open-access/>
- Butler, D.** (2013). Investigating journals: The dark side of publishing. *Nature*, 495, 433–435. doi: [10.1038/495433a](https://doi.org/10.1038/495433a)
- Carr, N.** (2011). *The Shallows: How the internet is changing the way we think, read and remember*. London: Atlantic Books.
- Crawford, W.** (2014). Ethics and Access 1: The Sad Case of Jeffrey Beall. *Cites & Insights*, 14(4), 1-14.

- Djuric, D.** (2015). Penetrating the Omerta of Predatory Publishing: The Romanian Connection. *Science and Engineering Ethics*, 21(1), 183-202. doi: [10.1007/s11948-014-9521-4](https://doi.org/10.1007/s11948-014-9521-4)
- Dvořáčková, J., Pabian, P., Smith, S., Stöckelová, T., Šima, K., & Virtová, T.** (2014). *Politika a každodennost na českých vysokých školách: etnografické pohledy na vzdělávání a výzkum*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Flanagan, J.** (2015). Predatory Publishers: Authors Beware. *International Journal of Nursing Knowledge*, 26(1), 1. doi: [10.1111/2047-3095.12069](https://doi.org/10.1111/2047-3095.12069)
- FSV UK.** (2015). Vyjádření FSV UK ve věci neetických publikačních praktik. Retrieved from: <http://www.fsv.cuni.cz/FSVTEMP-1837.html>
- Grgić, I. H.** (2015). Open access – Deus ex machina for publishing scholarly journals? *Libellarium: Journal for the research of writing, books, and cultural heritage institutions*, 8(2). doi: [10.15291/libellarium.v0i0.228](https://doi.org/10.15291/libellarium.v0i0.228)
- Hajek, R. et al.** (2015). *Za etické publikace a svobodu kritiky na IKSŽ*. Retrieved from: <https://zaetickepublikace.wordpress.com/>
- Jalalian, M.** (2015). The story of fake impact factor companies and how we detected them. *Electron Physician*, 7(2), 1069–1072. doi: [10.14661/2015.1069-1072](https://doi.org/10.14661/2015.1069-1072)
- Knecht, P.** (2013). Už jste se setkali s predátorem? *Pedagogická Orientace*, 23(3), 277-278.
- Knihovna UTB.** (2015). *Kde publikovat. Knihovna UTB ve Zlíně*. Retrieved from: <http://www.utb.cz/knihovna/veda-a-vyzkum/kde-publikovat>
- Komm, M.** (2015). Predátoři a upíři aneb horor vědeckých publikací. *Deník Referendum*. Retrieved from: <http://denikreferendum.cz/clanek/21850-predatori-a-upiri-aneb-horor-vedeckych-publikaci>
- Komm, M., Vojtková, M., Dvořáček, L.** (2015). Do systému hodnocení vědeckých výsledků pronikly predátorské časopisy. *Fórum Věda žije!* Retrieved from: http://vedazije.cz/sites/default/files/TZ_antipredator_v4.pdf
- Končelík, J.** (2015). *Reakce na Otevřený dopis ze dne 19. listopadu 2015*. Retrieved from: <http://www.transparency.cz/wp-content/uploads/Odpov%C4%9B%C4%8F-d%C4%9Bkana.pdf>
- Laakso, M., Welling, P., Bukvova, H., Nyman, L., Björk, B.-C., Hedlund, T.** (2011). The Development of Open Access Journal Publishing from 1993 to 2009. *PLoS ONE*, 6(6), e20961. doi: [10.1371/journal.pone.0020961](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0020961)
- Lázňovský, M.** (2015). Akademická „žumpa“ vynáší ročně přes miliardu korun, tvrdí studie. *Technet.cz*. Retrieved from: http://technet.idnes.cz/pavedecke-casopisy-vydelavaji-des-veda.aspx?c=A151002_150910_veda_mla
- Lears, J.** (2015). Radikální odkaz tradice: výuka svobodných umění v manažerské době. In: Jirsa, J. et al, *Idea university* (pp 106-121). Praha: Academia.
- Liessmann, K. P.** (2009). *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Praha: Academia.
- Morrison, H., Salhab, J., Calvé-Genest, A., & Horava, T.** (2015). Open Access Article Processing Charges: DOAJ Survey May 2014. *Publications*, 3, 1-16. doi: [10.3390/publications3010001](https://doi.org/10.3390/publications3010001)
- MŠMT.** (2015). *Metodika hodnocení ve výzkumu a vývoji a zásady financování*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Retrieved from: <http://metodika.reformy-msmt.cz/metodika-hodnoceni-a-zasad-financovani-vystupy>
- Nahai, F.** (2015). The Rise of Predatory Journals: What Difference Does It Make?. *Aesthetic Surgery Journal*, 35(8), 1042-1043. doi: [10.1093/asj/sjv085](https://doi.org/10.1093/asj/sjv085)
- Nelsona, N., & Huffman, J.** (2015). Predatory Journals in Library Databases: How Much Should We Worry? *The Serials Librarian: From the Printed Page to the Digital Age*, 69(2), 169-192. doi: [10.1080/0361526X.2015.1080782](https://doi.org/10.1080/0361526X.2015.1080782)
- Němcová Tejkalová, A.** (2015). *Pravidla publikační činnosti pro Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK*. Retrieved from: http://iksz.fsv.cuni.cz/IKSZFSV-402-version1-pravidla_publikacni_cinnosti.pdf

- Nicoll, L. H.** (2015). Predatory Publisher Statement. *CIN – Computers, Informatics, Nursing*, 33(2), 43-45. doi: [10.1097/CIN.0000000000000138](https://doi.org/10.1097/CIN.0000000000000138)
- Novotný, J.** (2015). Jak vysát rozpočet na vědu do poslední kapky. *E15 Euro*, (49). Retrieved from: <http://euro.e15.cz/archiv/jak-vysat-rozpocet-na-vedu-do-posledni-kapky-1252838>
- Omobowale, A. O., Akanle, A., Adeniran, I., Olayinka, K.** (2014). Peripheral scholarship and the context of foreign paid publishing in Nigeria. *Current Sociology*, 62(5), 666-684. doi: [10.1177/0011392113508127](https://doi.org/10.1177/0011392113508127)
- Řezníček, V., & Čermák, R.** (2014). The importance of thinking in the field of education for the „information age”. In *System approaches'14. Systems thinking and global problems of the world* (pp. 5-9). Praha: Oeconomica.
- Řezníček, V., & Smutný, Z.** (2011). Změna komplexity, datová přesycenost a role znalosti. In *Systémové přístupy '11 – Systémové myšlení jako změna paradigmatu* (pp. 128–131). Praha: Oeconomica.
- Shen, C., & Björk, B-C.** (2015). 'Predatory' open access: a longitudinal study of article volumes and market characteristics. *BMC Medicine*, 13(230). doi: [10.1186/s12916-015-0469-2](https://doi.org/10.1186/s12916-015-0469-2)
- Skůpa, J.** (2015). Zlatá cesta Open Access. *Portál knihoven VUT v Brně*. Retrieved from: <https://www.vutbr.cz/knihovny/openaccess/gold>
- Sohail, S.** (2014). Of Predatory Publishers and Spurious Impact Factors. *Journal of the College of Physicians and Surgeons Pakistan*, 24(8), 537-538.
- Sokal, A. D.** (1996). A Physicist Experiment with Cultural Studies. *Lingua Franca*. 6(4), 62–64.
- Solomon, D.J., & Björk, B-C.** (2012). A study of open access journals using article processing charges. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(8), 1485-1495. doi: [10.1002/asi.22673](https://doi.org/10.1002/asi.22673)
- Spitzer, M.** (2014). *Digitální demence: jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host.
- Stöckelová, T., & Vostal, F.** (2015). Texty bez čtenářů aneb Horečná nehybnost vědy. *Časopis HOST*. Retrieved from: <http://casopis.hostbrno.cz/aktualni-rocnik/2015/06-2015/texty-bez-ctenaru-aneb-horecna-nehybnot-vedy>
- Strielkowski, W.** (2015). Za etické publikace (pravdivá) Fakta o publikační činnosti na IKSŽ FSV UK. Retrieved from: <http://zaetickepublikace.webnode.cz/>
- Tin, L., Ivana, B., Biljana, B., Ljubica, I. B., Dragan, M., Dušan, S.** (2014). Predatory and fake scientific journals/publishers – A global outbreak with rising trend: A review. *Geographica Pannonica*, 18(3), 69-81.
- Transparency International.** (2015). *Shoda okolností, nebo whistleblowing?* Retrieved from: <http://www.transparency.cz/shoda-okolnosti-nebo-whistleblowing/>
- ÚK ČVUT.** (2015). Predátorské časopisy. *Ústřední knihovna ČVUT v Praze*. Retrieved from: <http://knihovna.cvut.cz/veda/predatorske-casopisy/>
- ÚK UK.** (2014). Predátoři: Nenechte se polapit predátory! A napálit podvodným časopisem! *Ústřední knihovna Univerzity Karlovy v Praze*. Retrieved from: <http://knihovna.cuni.cz/open-access/zakladni-informace/predatori/>